

UOT 574

G.M.Əliyeva
Bakı Dövlət Universiteti
gunel.nasrullayeva@mail.ru

GİLGİLÇAY HÖVZƏSİNDƏ LANDŞAFT ÖRTÜYÜNÜN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ONLARA ANTROPOGEN TƏZYİQLƏRİN SƏCİYYƏSİ

Açar sözlər: *Gilgilçay hövzəsi, ekoloji amillər, torpaq örtüyü, geoloji və geomorfoloji quruluş, landşaft örtüyü*

Gilgilçay hövzəsində landşaft komplekslərinin müasir vəziyyəti öyrənilmiş və onlara antropogen təzyiqlərin qısa səciyyəsi verilmişdir. Hövzə daxilində aşağıdakı landşaftların olduğu müəyyən edilmişdir: intensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landşaftları; kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landşaftları; orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlığın enliyarpaqlı meşə landşaftları; intensiv parçalanmış dağətəyinin arid meşə-kolluq landşaftları; orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarımşəhra landşaftları. CİS və digər metodlardan istifadə etməklə landşaftların sərhədləri dəqiqləşdirilmişdir.

Г.М.Алиева

ОСОБЕННОСТИ ЛАНДШАФТНОГО ПОКРЫТИЯ ГИЛЬГИЛЬЧАЙСКОГО БАСЕЙНА И АСПЕКТЫ АНТРОПОГЕННЫХ НАГРУЗОК НА НИХ

Ключевые слова: *Гильгильчайский бассейн, экологические факторы, почвенный покров, геолого-геоморфологическая структура, ландшафтный покров*

Изучено современное состояние ландшафтных комплексов в бассейне реки Гильгильчай и дано краткое описание антропогенных нагрузок на них. Выявлены следующие ландшафты внутри бассейна: альпийские, субальпийские луга и лугово-пустынные ландшафты интенсивно-раздробленных высоких гор; ландшафты широколиственных лесов и лесокустарников резко расколотых средних холмов, ландшафты широколиственных лесов среднерасколотых низких холмов; засушливые лесно-кустарниковые ландшафты интенсивно раздробленных предгорий; полупустынные ландшафты средне и слабо расколотых межгорных степей и равнин. Границы ландшафтов были определены с использованием ГИС и других методов.

G.M.Aliyeva

ALP SUBALP MEADOWS OF HIGH MOUNTAINS WHICH HAV BEEN DISCUPTED INTENSIVELY AROUND BASIN GILGILCHAI AND CHARACTERISTIC MEADOW- FIELD LANDSCAPE AND ADOPTING AGRICULTURE

Keywords: *Gilgilchai basin, ecological factors, ground cover, geological and geomorphological structure, landscape cover*

The modern situation of landscape complexes has been analized and short review anthropogenic influence has been demonstrated. Existing of folowing landscapes were determined alp-subalp meadows and meadows field landscape of high mountainsa which distrusted intensively; broad leaf forest and forest-bush landscapes of middle mountains which is distrusted severely; broad leaf forest landscapes of low mountains which is disrupted moderately; arid forest-bush landscapes of intermittent meadows and lowlands which are disrupted medium or weakly. Borders of landscapes have been specified by using GIS and other methods.

Giriş

Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacında yerləşmiş Gilgilçay öz mənbəyini Dübrar silsiləsinin şimal-şərq yamacından götürür. Hövzə şimaldan Dəvəçiçay, cənubdan Ataçay hövzələri ilə həmsərhəddir. Hövzənin ümumi sahəsi 90724 ha olub, inzibati ərazi baxımından Şabran (26634 ha və ya 29,36%), Siyəzən (30446 ha və ya 33,56%), Quba (29361 ha və ya 32,36%) və Xızı (4283 ha və ya 4,72%) rayonlarını əhatə edir. Hövzə ərazisi kənd təsərrüfatı baxımından orta dərəcədə mənimşənilməmişdir. Gilgilçay hövzəsinin torpaqlarında bir sıra kənd təsərrüfatı bitkiləri, o cümlədən taxıl, yem, tərəvəz, meyvə bitkiləri becərilir. Yüksək və orta dağlıq zonada meşə massivlərinin mövcudluğu, Bakı və Sumqayıt kimi iri şəhərlərə yaxınlığı burada turizmin müxtəlif formalarının inkişafı üçün böyük imkanlar yaratmışdır. Gilgilçay hövzəsi landşaft baxımından da özünün rəngarəngliyi ilə seçilir. Burada landşaftların şaquli zonallığı hakimdir [1]. Lakin son 50-60 il ərzində landşaft komplekslərinə antropogen təzyiqlər nəticəsində onların transformasiyası müşahidə olunmaqdadır. Ona görə də Gilgilçay hövzəsində landşaft komplekslərinin öyrənilməsi və onlara antropogen təzyiqlərin qiymətləndirilməsi həm elmi-nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın obyektı və metodikası

Tədqiqatın obyektı kimi Gilgilçay hövzəsi daxilində yayılmış landşaft kompleksləri götürülmüşdür. Tədqiqat zamanı kartoqrafik, torpaq, aerokosmik, landşaft və geomorfoloji metodlardan və s. istifadə olunmuş və bir sıra tədqiqatçıların [2, 3, 5, 7, 9] elmi-metodiki yanaşmalarına istinad edilmişdir.

CİS texnologiyalarından və aerokosmik materillardan istifadə edərək hövzə daxilində landşaftların və onların təsərrüfat mənimsənilməsi öyrənilmişdir. Tədqiqatlar üç mərhələdə həyata keçirilmişdir: kameral-hazırlıq, çöl və yekunlaşdırıcı. Hər mərhələyə uyğun olaraq tədqiqat metodları seçilmişdir. Tədqiqatların nəticəsi kimi, Gilgilçay hövzəsində yayılmış landşaftların sərhədləri dəqiqləşdirilmiş, onların sahəsi hesablanmış və onlara antropogen təzyiqlərin dərəcəsi müəyyən edilmişdir.

Təhlil və müzakirə

Gilgilçay hövzəsində landşaftların şaquli zonallığı mövcuddur. Burada landşaft komplekslərinin formalaşmasında əsas aparıcı amil kimi ərazinin relyefi, iqlim xüsusiyyətləri və bitki örtüyü çıxış edir. Bəzi tədqiqatçıların nəzərinə [6] landşaftların formalaşmasında ərazinin geoloji quruluşunun və torpaqəmələgətirən süxurların da böyük əhəmiyyəti vardır.

Gilgilçay hövzəsinin bitki örtüyü müxtəlifliyi ilə səciyyəlidir [4]. Hövzə ərazisinin təbii bitki örtüyü son 100-150 ildə ciddi antropogen təsirlərə məruz qalmışdır. Buna səbəb ərazidə kənd təsərrüfatının geniş inkişaf tapması və yaşayış məntəqələrinin hədsiz genişlənməsidir. Gilgilçay hövzəsi üçün bitki örtüyünün şaquli zonallığı səciyyəvidir. Burada yüksək dağlığın dağ çəmən və çəmən-bozqırlarından tutmuş dənizkənarı qumlu səhralarına kimi bitki örtüyü geniş spektrdə təmsil olunmuşdur. Sahilyanı zonada kserofilli bitkilər də geniş yayılmışdır. Dəniz kənarından qərbə – 500-600 m yüksəkliyə qədər yovşan – yarımşəhra bitkiləri bitir, yüksəklik artdıqca isə bunları meşə ağacları əvəz edir. Ərazinin yüksək dağlıq hissəsi əsasən enliyarpaqlı ağaclarla örtülmüşdür. Bu meşələr dağətəyi sahələr endikcə seyrəlir və tamamilə yox olur. Meşələr əsasən enliyarpaqlı ağaclardan (vələs, fıstıq, palıd, qovaq, qızılağac və s.) ibarətdir. Ərazidəki fıstıq meşələri təsərrüfat əhəmiyyəti daşıyır. Meyvə bağlarının salınması ilə əlaqədar dağ ətəklərində meşə sahələri xeyli azalmışdır. Hövzənin florasına düzənlik (səhra), meşə və dağ çəmənliklərinin ot növləri daxildir. Ədəbiyyat mənbələrinə istinadən və bizim tərəfimizdən aparılan vizual müşahidələr əsasında Gilgilçay hövzəsində aşağıdakı bitki formasiyalarının yayıldığı müəyyən edilmişdir: topallı, taxıllı-müxtəlifotlu və taxıllı-paxlallı (*topalotlu, çobantoxmağı, tarlaotlu, tülküquyruğu, titrək, üçqıllı, yonca, lərgə* və s.) dağ çəmənləri və çəmən-bozqırları; dağ meşələri (*şərq fıstığı, gürcü palıdı, Qafqaz vələsi* və s.); seyrək kollarla qarışıq meşədən sonrakı çəmən bitkiliyi, dağlıq, düzən çəmən və kolların yerində kənd təsərrüfatı bitkiləri; tikanlı, gəvənli, taxıllı-müxtəlif otlu quru bozqırlar; qarışıq kolluqlu (qaratikan, badam, tobulqa, Murdarça, Yemişan, itburnu, ardıcların və s. üstünlüyü ilə) cəngəllik; yovşanlı, yovaşanlı-friqanodli, yovşanlı şorangəli, çala-şorangəli, çala-çəmən bitkiliyi yerində bərpa olunmuş (mədəni) bitkilik; çala-çəmənəbənzər (çayırılı, biyanlı, dəvətikanlı və Sovits yovşanı ilə) subasar

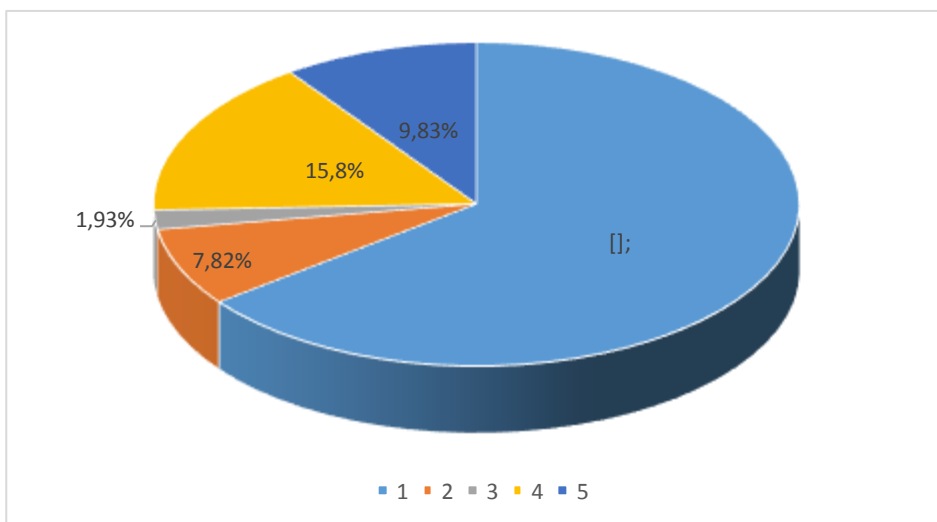
çəmənlər; ağotlu-yovşanlı, yovşanlı-ayrıqlı, topallı-yovşanlı, daraqlı-ayrıqlı-yovşanlı yarım səhralar; kövrək sovangəli-yovşanlı səhralar; dənizkənarı qumlu səhralar.

Digər tərəfdən, relyef, iqlim, torpaq və bitki örtüyünün mürəkkəbliyindən və rəngarəngliyindən irəli gələrək Gilgilçay hövzəsində fərqli landşaft tipləri formalaşmışdır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir: intensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landşaftları; kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landşaftları; orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlığın enliyarpaqlı meşə landşaftları; intensiv parçalanmış dağətəyinin arid meşə-kolluq landşaftları; orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarım səhra landşaftları [8].

Landşaft tipləri Gilgilçay hövzəsi daxilində qeyri-bərabər şəkildə paylanmışdır. Bitki örtüyü kimi Gilgilçay hövzəsində landşaft kompleksləri də zaman ərzində transformasiyaya məruz qalmışdır. ArcGIS proqramından istifadə etməklə tərəfimizdən Gilgilçay hövzəsində yayılmış landşaft komplekslərinin sahəsi hesablanmış, çöl şəraitində aparılan tədqiqatlar əsasında sərhədləri dəqiqləşdirilmişdir (şəkil 1).

Şəkildən görüldüyü kimi, Gilgilçay hövzəsində kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landşaftların sahəsi hövzə daxilində daha böyük çəkiyə malikdir (58664 ha və ya 64,7%). Qalan landşaftlar azalan sıra üzrə aşağıdakı kimi paylanmışdır: orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlığın enliyarpaqlı meşə landşaftları (14286 ha və ya 15,8%); intensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landşaftları (8917 ha və ya 9,83%); orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarım səhra landşaftları (7092 ha və ya 7,82%); intensiv parçalanmış dağətəyi arid meşə-kolluq landşaftları (1753 ha və ya 1,93%). Apardığımız tədqiqatlar bizə Gilgilçay hövzəsinin landşaft xəritəsini tərtib etməyə və onları səciyyələndirməyə imkan vermişdir (şəkil 2).

İntensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landşaftı. Bu landşaft tipi Gilgilçay hövzəsinin yüksək dağlıq ərazilərini əhatə edir. Onun ümumi sahəsi 8917 ha olub, hövzə ərazisinin 9,83%-ni əhatə edir. İntensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landşaft tipinin bir hissəsi bitki və torpaq örtüyü olmayan daş qalıqlarından və qayalıq hissədən ibarətdir.

Şəkil 1. Gilgilçay hövzəsi landsaft komplekslərinin sahə göstəricisi (%-lə): 1-kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landsaftı; 2-orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarımşəhra landsaftı; 3-intensiv parçalanmış dağətəyi arid meşə-kolluq landsaftı; 4-orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlığın enliyarpaqlı meşə landsaftı; 5-intensiv parçalanmış dağətəyi arid meşə-kolluq landsaftı.

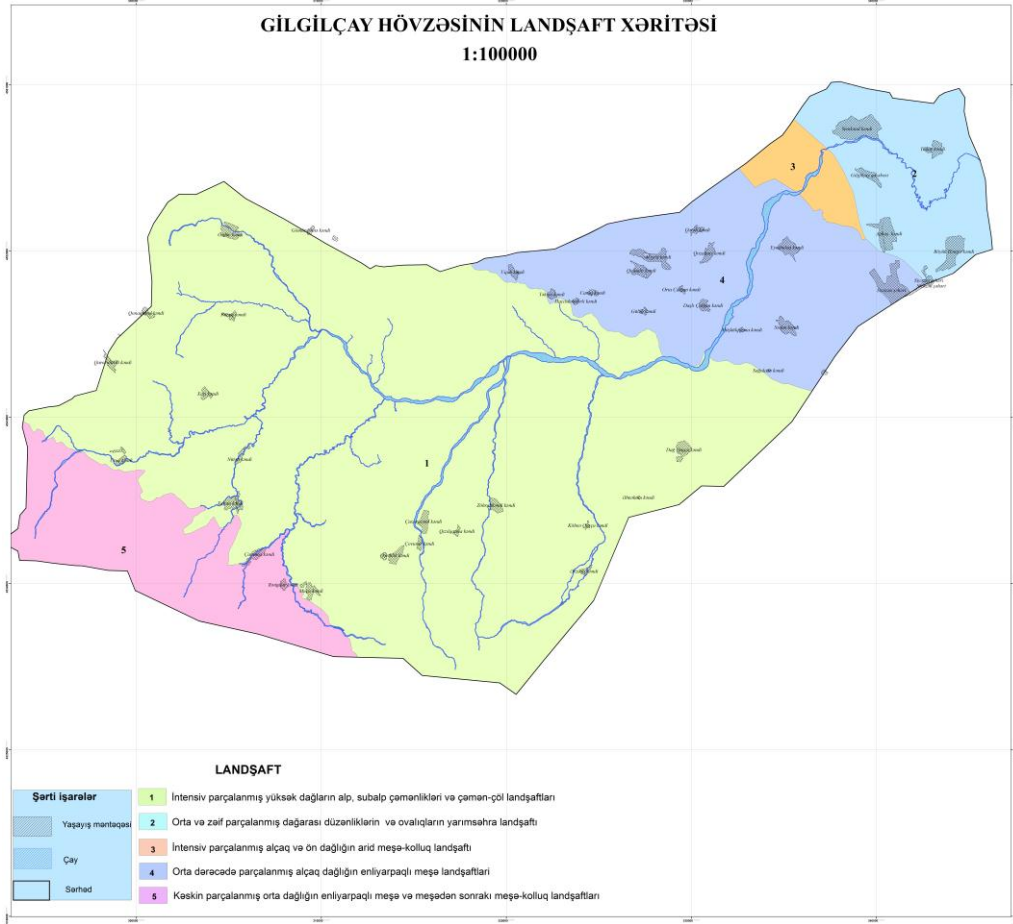
Relyeflə yanaşı, iqlim amili də torpaqların təsərrüfat baxımından mənimsənilməsində məhdudlaşdırıcı amil kimi çıxış edir. İntensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landsaft tipində havanın orta illik temperaturu 6-10°C, atmosfer yağıntılarının illik miqdarı isə 500-600 mm arasında dəyişir. Günəş parıltısının miqdarı 2000-2200 saat, ümumi radiasiyanın miqdarı isə 132-136 kkal/sm²-dir. Landsaft daxilində 10°C-dən yuxarı temperaturların cəmi 800-2000°C təşkil edir. Burada əsasən bitki örtüyü yonca, topal ot, qaymaqçıçəyi, quzuqulağı və b. bitkilərdən ibarətdir. Yuxarı subalp çəmənliyində müxtəlif otlu-dovşantopalı, gəvən, ardıc kollarına da təsadüf etmək mümkündür. Bəzi yerlərdə meşədən sonra əmələ gələn hündür mezofit ot bitkiləri, ayıdöşəyi yayılmışdır. İntensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landsaft tipi əsasən yay otlaqları və biçənək sahəsi kimi həmçinin bəzi yerlərdə əkin sahəsi kimi istifadə olunur. Digər təsərrüfat yerləri azalan sıra üzrə aşağıdakı kimi paylanmışdır: örüş yerləri – 1503 ha və ya 16,86%; biçənək – 270 ha və ya 3,03%; əkin – 114 ha və ya 1,28%. Bütövlükdə, təsərrüfat yerlərinin ümumi sahəsi 1887 ha olub, landsaft qurşağının 21,2%-ni təşkil etmişdir.

Kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landsaftları. Gilgilçay hövzəsində bu landsaft tipi orta dağlıq

əraziləri əhatə edir. Bu landşaft tipinin ümumi sahəsi 58664 ha olub, hövzə ərazisinin 64,67%-ni əhatə edir. Bu ərazinin iqlimi əsasən sərinidir. Orta illik temperatur 10-11°C təşkil edir. Atmosfer yağıntılarının orta göstəricisi təqribən 700-800 mm arasında tərəddüd edir. Ərazidə havanın 10°C yuxarı temperaturlarının cəmi 2200-3000°C-dir. İllik nisbi nəmlik 70%-dir. İl ərzində günəşli saatların göstəricisi 2200 saatdan çox deyildir. Meşə landşaftlarında meşəmələgətirən hakim ağaclar palıd və palıd-vələsdir. Palıd bəzən təmiz, adətən isə vələslə, az-az hallarda isə cökə ilə birlikdə meşə əmələ gətirir. Alçaq dağlıq tirələrin yastı yallarında, az maili yamaclarında təmiz palıd meşəliyinə rast gəlinir. Qalan sahələrdə isə əsasən palıd, göyrüş-palıd, palıd-vələs meşələri daha çox yayılmışdır. Palıd və palıd-vələs meşələri altında müxtəlif alçaqboylu ağac və kolluqlar, cəngəlliklər əmələ gətirir. Bu cür meşələrdə yemişan, əzgil, itburnu, doqquzdon, zoğal, alça kimi kol bitkiləri, daha kölgəli yerlərdə avropa gəməşovu, daşlı və açıq yerlərdə isə sarağan, sumax kolları geniş yayılmışdır. Ərazinin böyük hissəsində meşələr insanların təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində qırılmış, onları meşədən sonrakı meşə-kolluq landşaftı əvəz etmişdir. Kəskin parçalanmış orta dağlıq enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landşaft tipi təsərrüfat baxımından orta dərəcədə mənimсэнilmiş ərazilərdən hesab olunur. Burada təsərrüfat yerlərinin sahəsi 14815 ha olub, landşaft qurşağının 25,3%-ni təşkil etmişdir. Landşaft daxilində təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb olunmamış və ya qismən istifadə olunan təbii sahələrin ümumi sahəsi 43849 ha (74,8%) təşkil etmişdir. Ərazi daxilində təsərrüfat dövriyyəsinə istifadə edilməyən və ya qismən istifadə olunan təbii yerlərin sahəsi 43849 ha olub, landşaft ərazisinin 74,8%-ni təşkil edir. Bunun 11098 ha-ı və ya 18,9%-i örüş yerləri, 1274 ha-sı və ya 2,17%-i əkin, 2397 ha-sı və ya 4,08%-i biçənək, 46 ha-sı və ya 0,08%-i çoxillik əkmələr, 117 ha-sı və ya 0,82%-i dincə qoyulmuş sahələrdir.

Orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlıq enliyarpaqlı meşə landşaftının təsərrüfat mənimсэнilməsi. Gilgilçay hövzəsində bu landşaft tipi orta dağlıq əraziləri əhatə edir. Bu landşaft tipinin ümumi sahəsi 14286 ha olub, hövzə ərazisinin 15,75%-i əhatə edir. Bu ərazinin iqlimi əsasən mülayim-istidir. Orta illik temperatur 11-12°C təşkil edir. Atmosfer yağıntılarının orta göstəricisi təqribən 600-700 mm arasında tərəddüd edir. Ərazidə havanın 10°C yuxarı temperaturlarının cəmi 3200-3400°C-dir. İllik nisbi nəmlik 70%-dir. İl ərzində günəşli saatların göstəricisi 2200 saatdan çox deyildir. Orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlıq enliyarpaqlı meşə landşaft tipi təsərrüfat baxımından yüksək dərəcədə mənimсэнilmiş ərazilərdən hesab olunur. Belə ki, burada təsərrüfat yerlərinin sahəsi 8776 ha olub, landşaft qurşağının 61,42%-ni təşkil etmişdir. Ərazi daxilində təsərrüfat dövriyyəsinə istifadə edilməyən və ya qismən istifadə olunan təbii yerlərin sahəsi 5510 ha olub, landşaft ərazisinin 38,58%-ni təşkil edir. Bunun 5965 ha-sı və ya 41,75%-i örüş yerləri, 2414 ha-sı

və ya 16,9%-i əkin, 238 ha-sı və ya 1,66%-i biçənək, 42 ha-sı və ya 0,29%-i çoxillik əkmələr, 117 ha-sı və ya 0,82%-i dincə qoyulmuş sahələrdir.

Şəkil 2. Gilgilçay hövzəsinin landsaft xəritəsi.

(1-İntensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landsaftı;

2-Orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarımşəhra landsaftı;

3-İntensiv parçalanmış alçaq və ön dağlığın arid meşə-kolluq landsaftı;

4-Orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlığın enliyarpaqlı meşə landsaftları;

5-Kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landsaftları).

İntensiv parçalanmış dağətəyinin arid meşə-kolluq landşaftı. Bu landşaft tipi Gilgilçay hövzəsində dağətəyi sahələrində yayılmışdır. İntensiv parçalanmış dağətəyinin arid meşə-kolluq landşaftının ümumi sahəsi 1753 ha olub, hövzə ərazisinin 1,93%-i əhatə edir. Atmosfer yağıntılarının illik miqdarı yerlərdən asılı olaraq 400-500 mm arasında dəyişir. Ərazi üçün ən soyuq ay yanvar, ən isti ay isə iyul hesab edilir. Havanın orta aylıq temperaturu müsbətdir. Günəş parıltısının miqdarı 2000-2200 saat, ümumi günəş radiasiyasının miqdarı isə 128-132 kkal/sm²-dir. Şaxtalı günlər oktyabrdan aprelə kimi müşahidə olunur. 10⁰C-dən çox temperaturların cəmi 3000-4000⁰C təşkil edir. Dağətəyi zonada ilin quru mövsümü qışıdır, belə ki, bu zaman yağıntıların miqdarı az olur və daha çox qar şəklində düşür. Ona görə də dağətəyi zonada qış yeraltı suların atmosfer yağıntıları ilə qidalanması üçün ilin ən əlverişli mövsümü hesab edilir. Arid meşə-kolluq kompleksi açıq palıd meşəliyi yerində antropogen amilin təsiri altında formalaşmışdır. Arid meşə-kolluq landşaftı ərazidə qədim dövrlərdən bəri əhalinin əkinçilik və maldarlıqla intensiv məşğul olması ilə əlaqədar ilkin arid tipli meşə örtüyü burada kökündən antropogen dəyişikliyə uğramış, mövcud bitki formasiyaları əsasən törəmə, bozqır-kserofil tiplidir. A.A.Qrosheym [105] seyrək arid meşələrini kserofil ağac cinslərindən təşkil olunub çətiri birləşməyən “ışıqlı meşələr”dən ibarət olan xüsusi bitki tipinə, V.Z.Qulisaşvili (1975) onu “cənub tipli meşə-çöl” landşaftlarına aid etmişdir. Bütövlükdə, arid-seyrək meşə və kolluqlar landşaftının bitki örtüyü müxtəlifdir. Bu landşaft kompleksini əmələ gətirən əsas ağaclar ardıcın müxtəlif növləri, saqqız ağacı, kollardan qaratikan, murdarça və bir sıra kol və ot bitkiləridir. Hazırda bir sıra amillərin, ilk növbədə bitki örtüyünün təsiri altında arid meşələr və kolluqlar landşaftının aşağıdakı formaları yayılmışdır.

Orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarım səhra landşaftı. Orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarım səhra landşaftı Gilgilçay hövzəsində düzənlik və ovalıq, o cümlədən Xəzərsahili ərazilərdə yayılmışdır. Bu landşaftın ümumi sahəsi 7092 ha olub, hövzə ərazisinin 7,82%-ni əhatə edir. Ərazidə atmosfer yağıntılarının illik miqdarı 300-400 mm arasında dəyişir. Burada payız-qış dövrü atmosfer yağıntılarının infiltrasiyası ilə qrunut sularının qidalanması üçün daha çox əlverişlidir. Belə ki, bu zaman yağıntılar daha çox düşür, buxarlanma isə az olur. Buxarlanmanın miqdarı yağıntıların göstəricisindən dəfələrlə çoxdur. Havanın orta illik temperaturu 13-14⁰C-dir. Digər landşaft tiplərində olduğu kimi ərazi üçün ən soyuq ay yanvar, ən isti ay isə iyul hesab edilir. Günəş parıltısının miqdarı 2000-2200 saat, ümumi günəş radiasiyasının miqdarı isə 124-128 kkal/sm²-dir. Şaxtalı günlər noyabrdan aprelə kimi müşahidə olunur. 10⁰C-dən çox temperaturların cəmi 3800(4000)-4500⁰C təşkil edir. Sahilyanı zonada hakim küləklər brizlərdir. Brizlər qurunun 30-40 km-nə qədər yayılır.

Dağətəyi zona dağ-dərə küləklərinə rast gəlinir. Yerli küləklər sutka ərzində günortalar dağlara, qalan vaxtlar isə dağlardan düzənliyə doğru əsir. Bu landşaft tipində bitki örtüyünün formalaşmasında yovşanın novləri, efemerlər, kol bitkilərindən isə qarağat, sirkan kəngiz və s. üstünlük təşkil edir. Yovşan növlərindən hansen yovşanı, iyli yovşan, meyer yovşanı, qara yovşan geniş yayılmışdır. Vegetasiya dövründə ərazinin torpaq- ekoloji şəraitindən asılı olaraq yovşanlıq efemerlərlə birlikdə ya çox seyrək, yaxud da orta və böyük sıxlıqda olmaqla, torpaq səthinin 30-80%-ni örtür. Əsasən birillik ot bitkiləri olan efemerlər iki vegetasiya dövründə inkişaf tapır. Çox isti yayda yarımsəhra bitkilərindən kəngiz, sirkan, qarağan və s. vegetasiyasını dayandırmır. Əvvəlki landşaftlarla müqayisədə orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarımsəhra landşaftı insanın təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində güclü şəkildə mənimsənilmişdir. Burada suvarma şəraitində bir sıra kənd təsərrüfatı bitkiləri yetişdirilir. Bu landşaft tipinin ərazisinin 4075 ha və ya 57,46%-i təsərrüfat yerlərinin altında istifadə olunur. Qalan 3017 ha və ya 42,54% sahə təsərrüfat dövrüdə istifadə edilməyən və ya qismən istifadə olunan təbii sahələr altında qalmışdır. Bunun 1166 ha-sı və ya 16,44%-i örüş yerləri, 2771 ha-sı və ya 39,07%-i əkin, 138 ha-sı və ya 1,94%-i biçənək sahələrdir.

Nəticə

Gilgilçay hövzəsində landşaft komplekslərinin müasir vəziyyəti öyrənilmiş və onların təsərrüfat mənimsənilməsinin qısa səciyyəsi verilmişdir. Hövzə daxilində aşağıdakı landşaftların olduğu müəyyən edilmişdir: intensiv parçalanmış yüksək dağların alp, subalp çəmənlikləri və çəmən-çöl landşaftları; kəskin parçalanmış orta dağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kolluq landşaftları; orta dərəcədə parçalanmış alçaq dağlığın enliyarpaqlı meşə landşaftları; intensiv parçalanmış dağətəyinin arid meşə-kolluq landşaftları; orta və zəif parçalanmış dağarası düzənliklərin və ovalıqların yarımsəhra landşaftları. CİS və digər metodlardan istifadə etməklə landşaftların sərhədləri dəqiqləşdirilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Milli Atlası. Bakı: BKF, 2014, 444 s.
2. *Budaqov B.Ə., Qəribov Y.Ə.* Təbii landşaftların antropogenləşməsinin əsas istiqamətləri / Azərbaycan Respublikasının konstruktiv coğrafiyası. Bakı: Elm, 2000, 159-165 s.
3. *Qəribov Y.Ə.* Azərbaycan Respublikasının müasir landşaftlarının antropogen transformasiyası. Bakı: Mars Print, 2011, 300 s.
4. *Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y.* Azərbaycan meşələri. Bakı: Elm, 2002, 472 s.
5. *Məmmədov R.M.* Azərbaycanda landşaft planlaşdırılması. Bakı, 2009, 142 s.

6. *Süleymanov M.Ə.* Azərbaycanın təbii və antropogen landşaftlarının coğrafi qanunauyğunluqları. Bakı: Elm, 2005, 248 s.
7. *Будагов Б.А., Мамедов Г.Ш.* Бонитировка типов ландшафтов Азербайджанской ССР / Доклады АН Азерб.ССР, 1987, Т.ХVIII, №7, с.67-71
8. *Будагов Б.А., Омарова Х.И.* Основные особенности ландшафтов Юго-Восточного Кавказа // Изв. АН Азербайджанской ССР. Серия наук о Земле, № 3-4, 1970
9. *Мамедов Г.Ш.* Агроэкологические особенности и бонитировка почв Азербайджана. Баку: Элм, 1990, 172 с.